

אוצרות ממערת נחל קנה שבמערב שומרון

מחקרי יהודה ושומרון קובץ א – תשנ"א * 1991
דעת – אתר לימודי יהדות ורוח

אבי גופר וצבי צוק

המכון לארכיאולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

מערת נחל קנה נמצאת במערב שומרון. במדרון תלול של אחד מיובליו של נחל קנה. זו מערה טבעית גדולה, העשירה בתופעות קארסטיות. היא כוללת את "האולם הגדול", ובו נטיפים וזקיפים מרהיבי-עין, וכן הסתעפויות ממנו למחילות ול"חדרים" רבים. מכנה זה הוא פרי המסה של סלע-הגיר הקשה מתצורת ורדים.

מפתח המערה מוליכה מחילה צרה מאוד, שגובהה כ-40 ס"מ ורוחבה כ-1 מ', אל "האולם הגדול", ששטחו כ-500 מ"ר וגובהו כ-6.5 מ'. ב"אולם" זה נטיפים וזקיפים רבים, עמודים וגושי-סלע ענקיים, שניתקו מתקרת המערה וצנחו אל קרקעיתה. תהליך יצירתם של הנטיפים עדיין נמשך, והוא מביא ללחות גבוהה ולקרקעית בוצית כמעט בכל חלקי המערה. מן "האולם הגדול" מסתעפות מחילות טבעיות לצדדים שונים. אחת ממחילות אלו, שפתחה נתגלה בחפירה, נמשכת לעומק רב, ודרכה ניתן להגיע אל כמה "חדרים", המחוכרים זה לזה במעברים צרים. באחדים מ"חדרים" אלה נמצאו קירות-תמך של טראסות, הבנויות זו מעל זו, ועליהן חרסים. המקום העמוק ביותר במערה, שבו יש גם ריכוז מרשים של טראסות, כונה בשם "חדר הטראסות". הוא נמצא במרחק של כ-90 מ' מפתח המערה וכ-25 מ' נמוך יותר מן הפתח.

הממצאים במערה הם משלוש תקופות (וראה להלן), שבמהלכן ואחריהן חלו במערה שינויים מורפולוגיים: נפח המערה פחת, גושי-סלע ניתקו מן התקרה, ובמערה צמחו נטיפים, בחלקם על-גבי הממצא הארכיאולוגי. כן חל שינוי בגובה הכניסה. שינויים אלה היו אחת הסיבות שהממצאים משלוש התקופות נמצאו מעורבים, ומשום כך היה קשה לעמוד על סדר האירועים במערה ועל השימוש בה בעזרת שיטות-החפירה הנהוגות באתרים משוככים. הדבר נעשה בעזרת ניתוח התפרוסת המרחבית של הסוגים השונים של הממצא.

* המאמר פורסם בקדמוניות 93 – 94, תשנ"א. תודתנו לחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה על הרשות לפרסום נוסף כאן.

גילוי המערה ופרשת החפירות בה

בשלהי קיץ 1981 יצא צוות קטן של "המרכז לחקר מערות" של "החברה להגנת הטבע" לאיזור נחל קנה כדי לחפש מערה שנמסר עליה מידע מעורפל. לאחר שלושה ימי חיפושים נתגלתה מערה מרהיבה ביופיה. סיור נוסף במערה העלה גם ממצא ארכיאולוגי מעניין, שעל-פי התרשמות ראשונה אפשר היה לייחסו לתקופת-הברונזה הקדומה. לפיכך הוחלט לערוך חפירת-בדיקה קצרה, שהתקיימה בסתיו 1981 ונמשכה שעות מספר בלבד.¹ בחפירה זו נמצאו חרסים וכלי-צור משלוש תקופות; תקופת-הברונזה הקדומה היתה המאוחרת שבהן. כאזוריה העמוקים של המערה נמצאו שלושה מקומות שבהם היו ממצאים ניאוליתיים בלבד. בשאר ה"חדרים" העמוקים הממצא הוא מן התקופה הניאוליתית ומן התקופה הכאלקוליתית. ממצאי "האולם הגדול", שהוא קרוב ביותר לפתח המערה, הם משלוש התקופות.

הממצא העיקרי היה מן התקופה הכאלקוליתית וכלל, נוסף על כלי-חרס, גם חפץ מחודד משן של סוס-היאור. כן נמצאו חרסים רבים מן התקופה הניאוליתית הקיראמית, מרביתם של התרבות הירמוכית.

חשיבות הממצא וייחודו והעובדה שזה האתר היחיד בכל האיזור שבו נמצאה תרבות ירמוכית הניעו אותנו לארגן משלחת לחפירה ארוכה יותר. רק בקיץ 1986 יצא הדבר אל הפועל.

החפירה של קיץ 1986 נערכה בנקודות מספר בתוך "האולם הגדול", אחדות מהן מתחת לסלעי-מפולת שניתקו מן התקרה וכיסו ממצא ארכיאולוגי. נמצאו חרסים רבים משלוש התקופות הנ"ל וכן שברים של קערות-בולת.

בתום החפירה התרחשה הדראמה הראשונה בתולדות החפירות במקום. לאחר שהזנו אבנים מספר כאחת המחילות המסתעפות מן "האולם הגדול" נחשף חלל חדש, ובו שפע של ממצאים. הכולטים שבהם היו קנה-נחושת בעל ראש דמוי-דיסקוס וראש-אלה מהימאטיט.

1 במערת נחל קנה התקיימו ארבע עונות חפירה קצרות: בשנת 1981-על-ידי צ' צוק, ובשנים 1986 — 1988 — על-ידי א' גופר וצ' צוק מטעם המכון לארכיאולוגיה של אוניברסיטת תל-אביב. בשיתוף עם "המרכז לחקר מערות" של "החברה להגנת הטבע". סיוע במימון הושיטו המועצה למחקר ולפיתוח של משרד המדע והאנרגיה וחברת I.B.M. תודתנו נתונה למכון לארכיאולוגיה של אוניברסיטת תל-אביב ולמנהליו פרופ' ז'אק יקר ופרופ' משה כוכבי: למר יוסף אבירם ולפרופ' אברהם בירן, שסייעו בהשגת המימון; למוזיאון ישראל ולאוצרות תערוכת "זהב קדומים — תגליות נדירות ממערת נחל קנה" מרים חדמור, אסנת מיש-ברנדל וחמר נוי; למנהל רשות-העתיקות; למח"ט אפרים של צה"ל ולקציני-המטה לארכיאולוגיה ביהודה ובשומרון. בחפירות נטלו חלק: חוג הנוער של "המרכז לחקר מערות" בניהולו של עמוס פרומקין וכן אסטל אוראל, דרור ארצי, יוסי גבע, מאיה גרינבלט, סמדר הרפזי, אלי ולך, חגי כפיר, פיני ליברמן, אייל מורג, דורית מירון, קובי פורלייטר, אריך פרידמן, ניר פרנק, נתן ומיכאל שלנגר, מתנדבים מ"מכון אבשלום" ורבים אחרים. התצלומים הם של נחום סלפק באדיבות מוזיאון ישראל ושל צביקה צוק. בדיקות פחמן 14 עשה ישראל כרמי במעבדות מכון וייצמן. את הבדיקות הפטורוגראפיות ביצע יובל גורן.

עוד התברר, כי המחילה נמשכת 50 מ' נוספים, ולאורכה "חדרים", שהכילו ממצא עשיר של כלי-חרס שלמים. קירות ה"חדרים" בנויים מאבנים-כעין טראסות — והם יוצרים מישטחים.

ממצא זה חייב עונת חפירות נוספת, שהתקיימה בקיץ 1987. ביום האחרון של עונה זו התרחשה דראמה שנייה: מכוך מלא בוץ העלה אחד הנערים טבעת-זהב גדולה! בהמשך החפירות באותו האיזור, שנחשף עד הסלע, נתגלו עוד 7 טבעות דומות. בכך חמו החפירות במערה.

הממצא מן התקופה הניאוליתית הקיראמית

הממצא מתקופה זו כולל כלי-חרס רבים ומעט כלי-צור. ממצאים אלה נמצאו ככל חלקי המערה, והם משקפים את שלב החיים הקדום ביותר במקום. הממצאים היו ברובם במכלולים מעורבים, ורק בשלושה אזורים נמצאו, כאמור, כלי-חרס ניאוליתיים בלבד. על-פי בדיקת פחמן 14 שנערכה בדגימה של פחם-עץ מאחד המקומות האלה נקבע התאריך: 5030 ± 190 לפני סה"נ, ללא כיוול. מציאת חפצים שהיו בשימוש האדם בחיי-היומיום — כגון כלי-חרס שונים, כלי-צור לעבודות חקלאיות ולמלאכה, פלכים של חרס וכלי-שחיקה — מרמזים, כי בתקופה זו אולי שימשה המערה למגורים. גם העדר ממצא בעל אופי פולחני — כגון צלמיות, בין של אבן ובין של חרס, שהן שכיחות באתרי התקופה — מחזק את הסברה הזאת. עם זאת ראוי לציין, שלא באו על פתרוןן שאלות בקשר לתפקודה של המערה בתקופה הניאוליתית, כגון: אופן הארת המערה, ההתמודדות עם גנישות קשה ולחות גבוהה, ובראש ובראשונה — מדוע נבחרה למגורים ככלל.

כלי-חרס

כלי-החרס שנמצאו אופייניים לתרבות הירמוכית. כמחצית מכלי-החרס מעוטרים בחריטה וצבועים בצבע אדום. השתמרות כלי-החרס טובה מאוד, ומיגוון טיפוסי הכלים גדול. אף-על-פי-כן ראוי לציין, כי הלחות הגדולה השורת במערה הביאה להתפוררות חלק מן החרסים עד כדי היעלמותם; לעתים רבה הסמיכות לחרסים שנשתמרו היטב, ומאותו הכלי יש שברים במצב השתמרות מצוין ושברים אחרים שהתפוררו. מטיפוסי כלי-החרס ראוי לציין במיוחד: קערה עמוקה חסרת ידיות, המעוטרת בחריטה ובצבע אדום; טס בלתי מעוטר בעל בסיס בלתי-מעוכב; סיר-כישול תמים יחיד במינו, שחור מפית ובעל צורה שאינה מוכרת עד כה במכלול הצורות מארץ-ישראל; קנקנים בעלי גוף כדורי וצוואר גבוה ובעלי ידיות ועיטור בחריטה וצבע אדום. אחד מהם, שרופא בשלימותו, הוא הכלי היפה ביותר שנמצא במערה. קנקן נאה אחר הוא בעל רכס כולט מתחת לצווארו, בסיס טבעת גבוה ועיטור בצבע אדום בדגם של ריבוע ופסים בזיגוג.

יותר מ-10 כלים נמצאו שלמים; 2 אף היו תמימים. אחד הכלים התמימים נמצא על מדף-סלע טבעי בגובה של מטר מעל לרצפה, ורק כפסע היה בינו ובין נפילה והתרוסקות, כלי-חרס אלה הם בין הכלים המפוארים ביותר שנמצאו בארץ במכלולי התרבות הירמוכית.

פלכים

כין כלי-החרס הרבים נמצאו 2 פלכים של חרס, שצורתם הדו-קונית מעידה, שיש לייחסם לתקופה הירמוכית.

כלי-צור

במערה נמצאו כ-20 כלי-צור, שעל-פי צורתם ועיצובם יש לייחסם לתקופה הניאוליתית הקיראמית. הממצא העיקרי הוא של להבי-מגל מלבניים משוכררים שברור-לחץ דו-פני, אשר הותקנו בקתות. מבחינת גודלם וצורתם דומים הלהבים זה לזה. לאחד מהם קצה קטום אלכסוני; דומה, שהיה זה הלהב האחרון במגל. כן נמצאו ראש-חץ בודד ונאה במיוחד, גרזן, מקבות, מקדח, סכין דו-פני ואיזמל. העדר פסולת תעשייה מעיד, שכלי-הצור לא יוצרו במערה.

הממצא מן התקופה הכאלקוליתית

הממצא העיקרי במערה הוא מתקופה זו, והוא כולל אדריכלות, כלי-חרס, כלי-מתכת, כלי-אבן, חפצי-שנהב, כלי-עצם ועוד. בחלק מן ה"חדרים" שבעומק המערה נמצאו קירות

איור 1:

החפצים הירמוכיים והניאוליתיים (וצלם: ג.סלפך וצ.צוק)

איור 2 :
שבר מחבצה (כלקולית) (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

בנויים של טראסות, ועליהן כלי-חרס כאלקוליתיים. ב"חדר" העמוק ביותר — שכונה כאמור "חדר הטרסות" — נמצאו 10 קירות מסוג זה. אורכו של הארוך שבהם 8 מ' וגובהו כ-1 מ'.

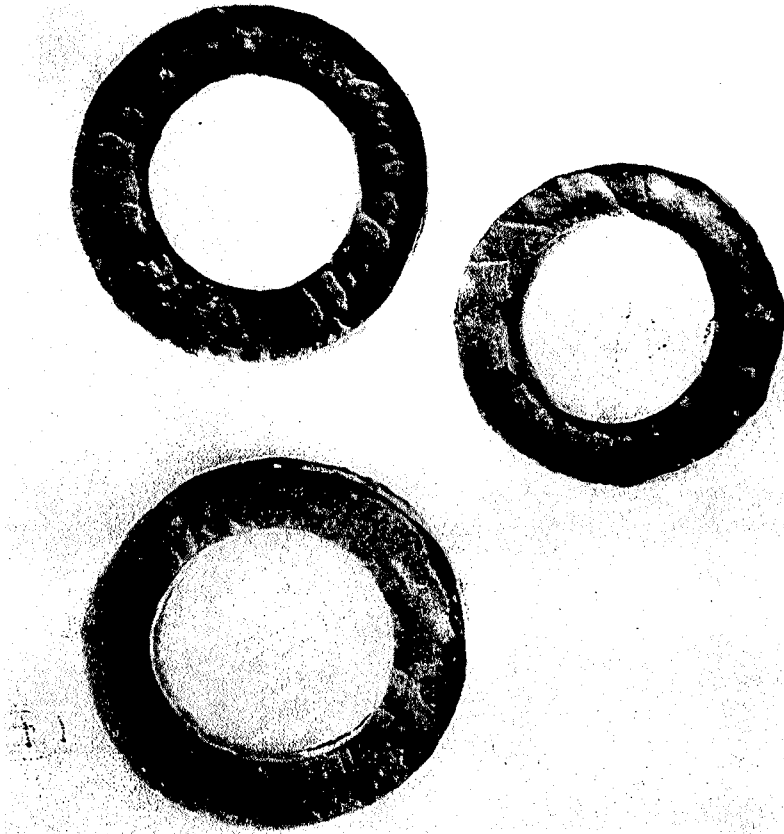
כלי-חרס

כלי-החרס מן התקופה הכאלקוליתית הם קבוצת הממצאים הגדולה ביותר שנמצאה במערה. מכלול זה כולל את רוב הצורות המוכרות מן התרבויות הכאלקוליתיות, ובעיקר מתרבות באר-שבע, כגון קערות קטנות, קערות-גביע, מתכצות, קנקן-גביע, קנקנים בעלי צוואר וקנקנים פערוריים, קנקניות פחוסות מסוג Cream Ware וגלוסקמות. לקנקניות הפחוסות אופייניים זווית חדה באיזור הצוואר, ידיות-נבק רכות במקום הזווית וטין מפולם היטב ללא גריסים הנראים לעין. לציון מיוחד ראויות שתי קערות קטנות ורגילות, שעל קטע משפתן נראו בכירור סימני פיה — עדות לנרות-השמן מן הקדומים ביותר הידועים בארץ. כן ראויים לציון קנקן-גביע המעוטר בפס אדום על שפתו ובחריצים לכל רוחבו ומחבצה קטנה בעלת מסגרת בחיבור שבין הצוואר לגוף.

כן נמצאו שברים של כמה גלוסקמות, שאחדים מהם מעוטרים בצבע בפס בולט, וכן קנקן גדול בעל בסיס בולט ופתח בדופן — מן-הסתם גלוסקמה. לאור ממצאים אלה מותר להניח, כי בתקופה האמורה היתה זו מערת-קבורה.

“טבעות” של זהב ושל אלקטרום

במערה נמצאו 8 חפצים דמויי-טבעת עשויים זהב ואלקטרום.² טבעות אלו היו מרוכזות בשטח קטן של כמטר מרובע. שתי טבעות עשויות זהב כמעט טהור: 98% שש טבעות האלקטרום עשויות 69% זהב ו-31% כסף. קוטרן החיצוני של הטבעות 43 — 50 מ"מ ועוביין 6 — 11 מ"מ; משקלן 88 — 165 גרם. משקלן הכולל של כל הטבעות הוא כמעט

איור 3 :

שלוש טבעות זהב מרוקעות (כלקוליה) (צלם: ג.סלפק וצ.צוק)

2 על ממצא זה ראה: A. Gopher, T. Tsuk, S. Shalev & R. Gophna: "Earliest Gold Artifacts in the Levant". *Current Anthropology*, XXXI, (1990), pp. 436-443,

קילוגרם. כל הטבעות נוצרו ביציקה, אשר הושלמה בריקוע. צורת הטבעות דומה לזו שעל ציורי-קיר עתיקים במצרים. בציורים אלה שבקברי הממלכה החדשה (המחצית השנייה של האלף השני לפני סה"נ) מופיעה סצינה שבה נשקלים מטילי-זהב על מאזניים כנגד משקולת של ברונזה, אלא שזמנם של ציורי-הקיר יותר מאלפיים שנה אחרי הטבעות שלפנינו. באשר למקור הכסף והזהב, מותר להניח, שמתכות אלו נכרו במדבר המזרחי של מצרים, שם ניתן למוצאן גם היום. צורת הטבעות אינה מאפשרת השערה בדבר שימושן היום-יומי, ועל-כן ניתן להניח, כי לפנינו מטילים. בדיקה כימית במיקרוסקופ אלקטרוני סורק בעזרת גלאי קרני- α וחישוב המבוסס על המשקלים הסגוליים של היסודות מלמדים, כי פני השטח של הטבעות עשירים יותר בזהב (87%, בממוצע) מאשר חלקיהן הפנימיים (69%, בממוצע). כדי לשוות לטבעת גוון צהוב יותר הועשרו פני השטח, כנראה על-ידי חמצון באש ישירה או בעזרת חול מלוח, ולבסוף נשטפו בחומצה אורגאנית טבעית, כגון מיץ פירות. כדי להשלים את הצורה הסופית ולשמור על הגוון המבוקש, רוקעו הטבעות במקכות, שסימניהן נותרו.³

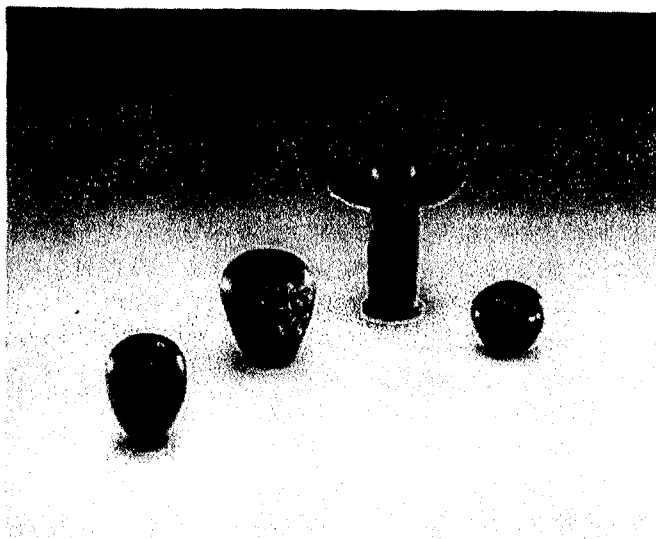
חפצי זהב מתקופה כה קדומה ידועים רק ממקומות מעטים בעולם הקדום, כגון קברים בעיר וארנה שבכולגאריה, שבהם נמצאו מאות תכשיטים במשקל כולל של כ-5 ק"ג מן הרבע השלישי של האלף החמישי לפני סה"נ; שכבה XII בטפה גאורה שבמיסופוטאמיה, שבה נמצאו מעט חרוזי-זהב משלהי האלף החמישי לפני סה"נ או מראשית האלף הרביעי; תרבות נקדה II במצרים, שממנה נמצאו מעט חרוזים וצמידים מאמצע האלף הרביעי לפני סה"נ; ושכבה I בטרואיה, שבה גילה שלימאן את האוצר המפורסם מראשית האלף השלישי לפני סה"נ. חפצי-הזהב הקדומים בישראל עד הממצא שלפנינו הם מן האלף השלישי לפני סה"נ, והם כוללים: 3 חרוזים מתקופת-הברונזה הקדומה I מקברים באזור, 3 עגילי-זהב מתקופת הברונזה הקדומה II מאתר עין המערה ולוחית-זהב ו-6 חרוזים מתקופת-הברונזה הקדומה II מקבר בכינרת.

חפצי הזהב והאלקטרום דמויי-הטבעת שנמצאו בנחל קנה הם הממצא הקדום מסוגו בלבאנט, הן מבחינת החומר הן מבחינת הצורה. עד כה לא נמצאו בכל הלבאנט פריטי זהב מן התקופה הכאלקוליתית, וגם לצורת הטבעות אין מקבילה ממשית, פרט, כאמור, לציורי-הקיר המאוחרים במצרים.

חפצי-נחושת

במרחק קטן מטבעות הזהב והאלקטרום נמצאו 4 חפצי-נחושת. אחד מהם הוא קנה גלילי בעל ראש-דמוי דיסקוס, שאולי שימש כראש-אלה. קנים דומים נמצאו במערת-המטמון במדבר יהודה. כן נמצא זיו שבור, הדומה לזוים שבעטרה המפוארת ביותר ממערת המטמון. שני חפצים אלה נעשו מנחושת עשירת ארסן, כמו הכלים ממערת-המטמון. שני הפריטים האחרים עשויים מנחושת נקיה: זוג של חוטים המפותלים זה בזה ושבר של נתך-נחושת ללא צורה מוגדרת.

3 הבדיקות נעשו בידי שריאל שליו מן המכון לארכיאולוגיה של אוניברסיטת תל-אביב.

איור 4 :

ראשי אלה מהימטיט וקנה נחושת (כלקולית) (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

איור 5 :

שני חוטי נחושת (כלקולית) (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

חפצי אבן

נמצאו שברים של כ-20 קערות-בולת, אחדות מהן בעלות רגליים. זהו מכלול מרשים של כלי-בולת, שהובאו לכאן ממרחקים. על שלוש מהן מופיעות חריתות בדגם של משולשים בצדה הפנימי של השפה. כן נמצאו: 3 ראשי-אלה מהימאטיט; חרוז גדול ומעוטר, כנראה מאזוריט; תליון מאבן ירוקה; וחרוזי-קארניאול. גם ממצאים אלה נמצאו בסמיכות לטבעות.

חפץ של שנהב

באחד מכוכי "האולם הגדול" נחשף חפץ של שן סוס-היאור, ובו חורים מפולשים.⁴ במערת-המטמון שבנחל משמר נמצאו 5 פריטים שלמים דוגמתם בעלי צורה קשתית.

חפצי עצם

נמצא חפץ של עצם דמוי ארבע שיניים מחוברות, השבור בקצהו האחד, וכן חוד קטן של עצם. איכות עיבודם כה גבוהה עד שהם נראים כאילו הם עשויים שנהב. כן נמצאו כלי עצם נוספים, בעיקר מוריות וחודים.

עצמות אדם

בחלקים שונים של המערה נמצאו ריכוזים קטנים של עצמות אדם, חלקם בזיקה לשברי הגלוסקמות. מצב השתמרותן הגרוע מתיר לנו להניח, כי הללו רק חלק קטן מן העצמות שהיו במערה, וכי עצמות אחרות התפוררו עקב הלחות הגבוהה השוררת במקום. אף-על-פי כן הוגדרו 20 פריטים, לפחות, שנקברו במערה.⁵

שוונת

במערה נמצאו חפצים נוספים מחומרים שונים: צדפים מסוגים שונים שמקורם מים-סוף ומן הים התיכון, קליפה של ביצת יען, עצמות בעלי-חיים, פחמי-עץ, גוש-אספלט קטן, אבן אדומה מהימאטיט ועוד.⁶

לאופיו של הממצא הכאלקולייתי

הממצאים המיוחדים והאיכותיים שתוארו הם כרוכם מן התקופה הכאלקולייתית. רבים מהם נמצאו במחילה המסתעפת מן "האולם הגדול". לא ברור אם מכלול עשיר זה נמצא באתרו או אם הגיע למחילה זו בעקבות מפולת. הממצא שנחפר היה מעורב עם בוץ חום עשיר בפחמי-עץ, עם כמות גדולה מאוד של חרסים כאלקולייתיים ומעט חרסים ניאולייתיים.

4. אנו מודים לר"ר פראנסוא פופלן מצרפת, שבדק את החפץ בעת ביקורו כארץ באביב 1990 והגדיר את סוג השנהב.

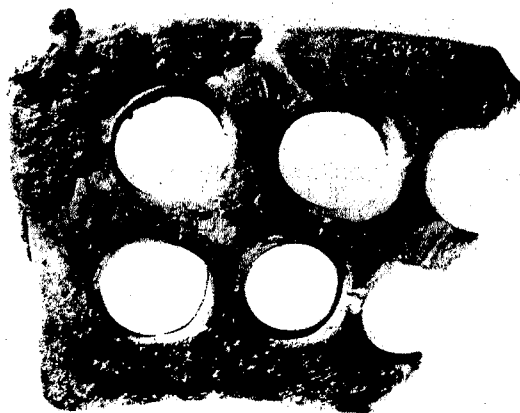
5. אנו מודים לישראל הרשקוביץ מבית-הספר לרפואה של אוניברסיטת תל-אביב, שבדק את עצמות האדם.

6. תודתנו נחונה לליאורה הורביץ, שבדקה את עצמות בעלי-חיים; לדר' נילי ליפשיץ, שבדקה את הממצא הבוטאני; ולפרופ' אהרן הורביץ, שזיהה את סוגי האבנים.

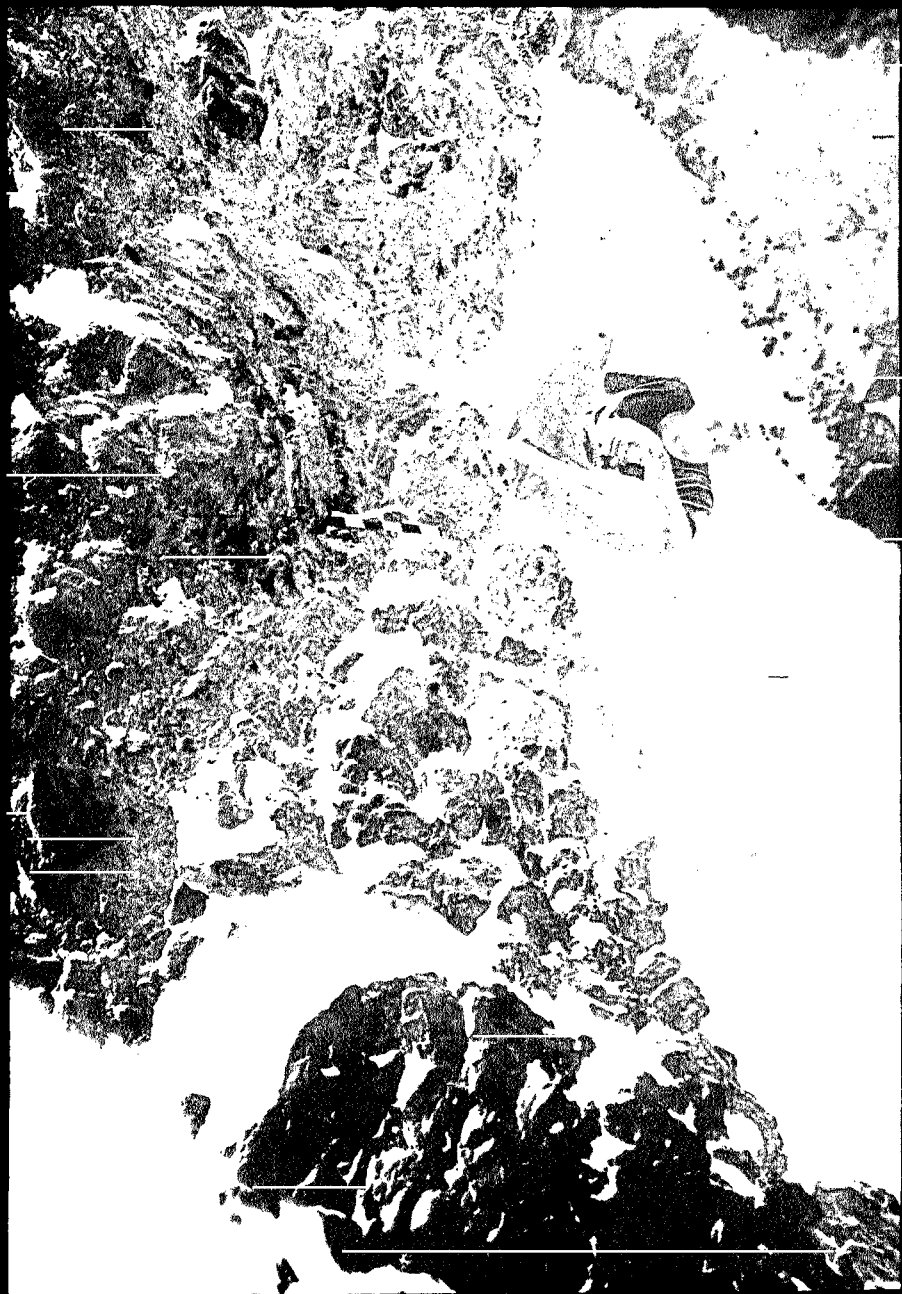
איור 6 :

חרוז דמוי ראש אלה מעוטר בחריטה (כלקולית) (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

איור 7 :

פריט ובו חורים מפולשים עשוי משן סוס-יאור (כלקולית) (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

איור 8 :

קיר טרסה בנוי (כלקוליית) (צלם: ג.סלפק וצ.צוק)

עם שברי גלוסקמות ועם עצמות אדם. מדגימות של פחם-עץ שנאספו במקום זה נתקבלו שלושה תאריכי פחמן 14 בלתי-מכויילים: 3200 (±190), 3490 (±100), ו-3290 (±180) לפני סה"נ. תאריכים אלה מתאימים לתקופה הכאלקוליתית ולזמנם של החרסים הרבים שנמצאו במקום. לאור זאת נדמה, כי המכלול שלפנינו הוא קבר שנטמנו בו אנשים יחד עם מנחות-קבורה, אשר כללו מטילי אלקטרום וזהב ועוד חפצים רבים, שהיו בחלקם בעלי אופי פולחני. הממצא באזורים אחרים של המערה — הכולל שברי גלוסקמות, עצמות אדם וחפצי-מנחה שונים — מאפשר לנו לקבוע, כי בתקופה הכאלקוליתית שימשה המערה לקבורה, וכי המישטחים שיצרו הטראסות שבעומק המערה שימשו להנחת הנקברים יחד עם חפצי-המנחה.

החומרים השונים שנמצאו במערה — זהב, אלקטרום, נחושת, הימאטיט, כולת, צדפיים, נחושת, אזוריט, שנהב ועוד — הובאו ממקומות שונים, בחלקם מרוחקים מאוד. יש בכך כדי להעיד על קשרי-המסחר הענפים בתקופה הכאלקוליתית.

מי היו האנשים שקברו את מתיהם במערה? האם היו תושבי האיזור, או שמא אוכלוסיה שבאה ממרחק? קשה להשיב על שאלות אלו לנוכח מיעוט הידיעות שבידנו על האיזור בתקופה הכאלקוליתית. במערב שומרון נמצאו רק 4 אתרים בני 2 — 5 דונאם, בממוצע, על-פני שטח של 200 קמ"ר. בשרון נתגלו 12 יישובים קטנים בני 2 — 4 דונאם, ונוסף על כך שני בתי-קברות.⁷ מן הניתוח הפטרוגרפי עולה, כי מכלול כלי-החרס, אף שהוא מגוון ביותר, נוצר מחומרים מקומיים, ויש בכך כדי להעיד, כי האוכלוסייה שקברה את מתיה במערה היתה מקומית, מה-גם שחלק מן הכלים דומים לאלה שנמצאו באתרי מערב שומרון. המרחק הקצר אל השרון ואל מישור החוף, דרך הנחלים היורדים מערבה, עשוי להעיד על קשר עם מישור החוף, דבר המשתקף גם בתרבות החומרית וגם באופי הקבורה במערות ובגלוסקמות. למרות כל אלה ואף-על-פי שבמישור החוף ידועים כ-10 בתי-קברות כאלקוליתיים במערות עם גלוסקמות, עדיין לא נתגלה בית-קברות כה גדול ובו ממצא כה מרשים. קשה לענות על השאלה אם הנקברים שזכו במנחות העשירות נמנו עם קבוצת עילית חברתית, שכן מערך-היישובים הדל שבסביבה לפי שעה איננו מאפשר שחזור המבנה החברתי של אוכלוסיית האיזור בתקופה הכאלקוליתית.

הממצא מתקופת-הברונזה הקדומה I

הממצאים מתקופה זו הם רק מן "האולם הגדול", הם כללו בעיקר כלי-חרס וכן פגיון נחושת ולהב-מגל של צור.

7 ראה: ר' גופנא וצ' צוק, "יישובים מהתקופה הכאלקוליתית במערב השומרון", ארץ ישראל, כא (ספר רות עמירן). ירושלים תשנ"א, עמ' 111-118; ר' גופנא, "היישוב בשרון בתקופה הכלקוליתית ובתקופת הברונזה הקדומה", בתוך: א' דגני, ד' גרוסמן וא' שמואלי (עורכים), השרון בין ירקון לכרמל, תל-אביב תש"ן, עמ' 161 — 166.

ממערת נחל קנה

איור 9:
קיר טרסה וקרני (כלקולית) (צלם: נ. סלסק וצ. צוק)

כלי-החרס המעטים שנמצאו מאפשרים לנו לקבוע, כי המערה שימשה רק כשלב I ב של תקופת-הברונזה הקדומה. מכלי-החרס ראוי לציין: מחבצה האופיינית לתקופה זו. קערות-נר רבות, פכיות בעלות ידית מוגבהת, פך בעל ידית מוגבהת המעוטרת בחריצים, פעורים בעלי רכס ומחופים בצבע המשמשים מגדירים מובהקים לזיהוי התקופה וידיית מדף המחופות בצבע.

איור 10 :

כלי חרס (ברונזה קדומה א') (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

פגיון של נחושת

באחד הכוכים נתגלה פגיון של נחושת נקייה, שאורכו כ-18 ס"מ ומשקלו כ-64 גראם. בכסיו 4 חורים, ששימשו לחיבור אל ידית, שהיתה עשויה, כפי הנראה מעץ. אופיים של כלי-החרס עולה בקנה אחד עם הממצא ביישובים מתקופה זו, ולפיכך ייתכן, כי בתקופת-הברונזה הקדומה I שימשה המערה למגורים.

איור 11:

פגיון נחושת (ברונזה קדומה א') (צלם: נ.סלפק וצ.צוק)

סיכום

מערת נחל קנה היא אתר מיוחד במינו, שגורמים מספר חברו בו יחדיו כדי למנוע את גילוי ואת חשיפת אוצרותיו הנדירים בעבר. ראשית, המערה נמצאת באזור קשה לגישה, מרוחק ממקום יישוב, ופתחה כה צר שכמעט אי-אפשר להיכנס.

שנית, ארועים גיאומורפולוגיים שונים הטביעו את חותמם על המערה: הפתח הראשי, שדרכו נכנסו בעבר, נסתם כמעט לחלוטין, והתמוטטויות של שכבות וגושי-סלעים שינו את פני חלליה הפנימיים של המערה. כך נסתמו במרוצת הזמן חללים שבהם היו הממצאים הנדירים האלה, ובצורה זו נשמרו מפני שוד או פגיעה אחרת. שפר מזלנו להיות הראשונים להיכנס למעמקי המערה, לחפור באדמתה ולהזיז כמעט את אבניה כדי לגלות חללים אלה, שרגל אדם לא דרכה בהם במשך אלפי שנים. מצאנו חפצים נדירים, המוסיפים מידע חדש ומגוון שלא היה ידוע עד כה. לתרבות החומרית של התקופה הניאוליתית הקיראמית נוספו ממצאים ייחודיים. התופסים מקום מכובד במכלול כלי החרס הירמוכיים. לתרבות החומרית של התקופה הכאלקוליתית נוסף ידע חשוב על המיטאלורגיה, ובעיקר השימוש בזהב ובאלקטרום. ייחוד זה מתיר לנו לצרף את מערת נחל קנה לקבוצת המערות שבהן נתגלו תגליות מרשימות: מערת-המטמון שבנחל משמר ומערת נחל חימר שבמדבר יהודה.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il